

Lietuvos laisvės kovos sąjūdžio strategija

Strategija (*graikiškai* – vadovavimas) – tai menas vadovauti visuomeninei politinei kovai, esminių tikslų išryškinimas ir suformulavimas.

Kokius strateginius tikslus kėlė 1944–1953 m. Lietuvoje vykusio totalinio pasipriešinimo okupacijai vadovybė? Be abejo, pagrindinis tikslas buvo labai aiškus: atkurti nepriklausomą valstybę. Tačiau šis lietuvių tautos tikslas kirtosi su kitų geopolitinių veiksmų interesais, konkrečiai – Sovietų Sąjungos ir Vakarų valstybių, kurios po Antrojo pasaulinio karo stengėsi išlaikyti Europos žemyne taiką ir jėgų pusiausvyrą. Tarptautinė padėtis ir okupanto elgesys vertė partizanus keisti strategiją. Laikas diktavo tris pasipriešinimo strategijos kryptis: 1) suformuluoti tautos ir rezistencijos uždavinius ilgos okupacijos atveju; 2) numatyti veiksmų taktiką išsivadavimo momentu ir 3) modeliuoti būsimą atkurtos nepriklausomos valstybės politinę santvarką. Dažna pagrindžio organizacija (ypač propagavusios nesmurtinį pasipriešinimą) daugiausia aptarinėjo ateities Lietuvos politinę struktūrą. Pagrindžio vaidmenį priartinant išsivadavimą įsivaizdavo minimalų ir siekė tik to, kad fatališkai transformuojantis didžiosioms valstybėms Lietuvoje nebūtų politinės tuštumos. Partizaninio pasipriešinimo vadovybei teko spręsti visus tris strateginius uždavinius. Iš pradžių aktualesni buvo antrasis ir trečiasis, po dvejų trejų okupacijos metų prioritetą įgijo pirmasis, o nuo 1949 m., susikūrus Lietuvos laisvės kovos sąjūdžiui (LLKS), beveik visiškai atsisakyta trečiojo.

Prie Lietuvos artėjant vokiečių–rusų frontui, 1944 m. vis opesnė darėsi dilema: „prie-

šintis bolševikams Lietuvon besiveržiant, ar nieko nedaryti?“¹ Bijota, kad „pasipriešinus bolševikai gali be atodairos išnaikinti lietuvių tautą“². Valstybiškai mąstantys vyrai sprendė, kas geriau: ar „kad žūtų valstybė, o išliktų tauta“³, ar priešingai. 1940–1941 m. patirtis rodė, kad ir nesipriešinant nėra garantijos, jog tauta išliks. Lietuvos laisvės armija (LLA), pagrindinė karinė organizacija, pradėjusi veiklą nacių okupacijos metais, iš kitų išsiskyrė radikaliu požiūriu į pačios lietuvių tautos iniciatyvinį vaidmenį atkuriant Lietuvos Respublikos nepriklausomybę.

Lietuvos laisvės kovotojų sąjunga, pripažinusi, kad bolševikams „bandant Lietuvą vėl užgrobti, lietuvių tauta ginklu rankoje turi parodyti, kad Lietuvos klausimas yra jos pačios reikalas“, vis dėlto konstatavo, kad „pasipriešinimas turės laikyti Lietuvos klausimą tarptautinėje plotmėje ir tuo padės mums drauginoms valstybėms ateiti mūsų pagalbon“⁴, o LLA maksimalistiškai pareiškė, kad „LLA neturi nei mažiausio pasitikėjimo kuria nors kaimynine valstybe, Lietuvos likimą sieja ne su kitų didžiųjų valstybių likimu, bet su didžiausiomis savo ir kitų lietuvių pastangomis“⁵.

Taigi LLA nespėdė klausimo – priešintis artėjančiai Raudonajai armijai ar ne, ir nelaukė tinkamo momento sukilimui; ji manė, kad toks momentas jau pribrendęs ir tik ginkluoto pasipriešinimo atveju būsimose tarptautinėse konferencijose bus įvertintas Lietuvos nepriklausomybės siekis.

1944 m. pabaigoje nežinomo partizanų dalinio laikraštis „Į kovą“ paragino saugoti žmo-

nes, valstybinį ir asmeninį turtą, kaupti ginklus ir organizuotis kovai. Šį sprendimą motyvavo tuo, kad „baisi ir buvusi galinga karo mašina jau baigia susidėvėti“⁶, t. y. išsivadavimo kovos prasmingos kaip tik tuo momentu, kai sovietinė Rusija yra nualinta karo su nacistine Vokietija. Visame krašte jau veikė partizanų daliniai ir, artėjant Antrojo pasaulinio karo atomazgai, o NKVD kariuomenės daliniams Lietuvoje vykdant nežabotą terorą, jau nebegalėjo kilti klausimas – priešintis ar ne? Klausimas buvo tik toks: koks realiausias nepriklausomybės atgavimo būdas? Tokie būdai buvo du: diplomatinis, jei didžiosios valstybės, vykdydamos Atlanto chartiją, pareikalautų, kad sovietinė armija pasitrauktų iš okupuotų kraštų, ir karinis, jei kiltų ginkluotas konfliktas tarp buvusių Antrojo pasaulinio karo sąjungininkių.

1945 m. pradžioje pasirodė pirmieji Sovietų Sąjungos ir Vakarų valstybių nesutarimo požymiai: 1945 m. kovo 19 d. SSRS denonsavo 1925 m. sutartį su Turkija ir sukėlė įtampą regione; 1945 m. balandžio 25 d.–birželio 26 d. San Francisko konferencijoje buvo įkurta Jungtinių Tautų Organizacija (JTO) ir svarstomas valstybių dalyvavimas jos veikloje. Sovietų Sąjunga kaip savarankiškas valstybes pareikalavo į šią organizaciją pakviesti Baltarusiją, Ukrainą, Lenkiją ir Lietuvą. Tai buvo ne tik noras pasididinti mandatų skaičių, bet ir siekis užsitikrinti tarptautinį pripažinimą, kad okupuoti kraštai yra suverenūs. Baltarusija ir Ukraina tapo JTO narėmis. Dėl Lenkijos Vakarų valstybės nusileido kiek vėliau. Lietuvos SSR tapus JTO nare, jokie tarptautiniai pasitarimai ar taikos konferencijos Lietuvos nepriklausomybės klausimo būtų nekėlę. Buvo aišku: jei Lietuva nekovo su okupantais, gali pasikeisti dar 1940 m. liepos 23 d. JAV valstybės sekretoriaus paskelbtas nusistatymas nepripažinti Lietuvos inkorporavimo į Sovietų Sąjungą. Vis dėlto 1945 m. kovo 3 d. JAV valstybės sekretorius pakartojo, kad Baltijos valstybės tebe laikomos nepriklausomomis valstybėmis ir So-

vietų Sąjunga negali joms atstovauti. Taigi Teherano konferencijoje sąjungininkai neprieštaravo Josifo Stalino norui turėti neužšąlančius Baltijos uostus, Jaltos konferencijoje nusileido Sovietų Sąjungos protestams dėl Stanislovo Mikolajczyko vyriausybės Lenkijoje, o dabar Vakarų pozicija po truputį keitėsi. Todėl buvo prasminga neleisti Lietuvoje kurti administracinių okupacinės valdžios organų ir naikinti kolaborantus, kurie ne tik padėjo okupantams vykdyti represijas, bet ir būtų aktyviai prisidėję (panašiai kaip 1940 m.) įteisinant sovietinės Lietuvos statusą. Lietuvos gelbėjimo taryba nedviprasmiškai pareiškė, kad „Laisvosios Lietuvos armija niekur nekliudė Raudonosios armijos veiksmams prieš hitlerinę Vokietiją ir toliau niekur nekliudys, jeigu nebus jų užpulta“ ir kad Lietuvoje „vyksta sukilimas prieš neregėto žiaurumo Tarybų Rusijos diktatūros okupaciją“⁷. Partizanai ėmėsi aktyvių akcijų – puolė miestelius, naikino okupacinės valdžios administracines įstaigas, priešinosi sovietinei žemės reformai, areštams ir mobilizacijai į Raudonąją armiją; tuo siekė įrodyti, kad Lietuvoje iš viso nėra sovietų valdžios arba kad ji yra neteisėta.

Priartėjus Vokietijos kapituliacijai ir laukiant politinių diplomatinių sprendimų partizanų veiksmai šiek tiek susilpnėjo. 1945 m. gegužės 7 d. Juozo Vitkaus parengtuose organizaciniuose nurodymuose pabrėžta, kad pagrindinis partizanų uždavinys – „kuo pilniau paruošti mobilizaciją“⁸. Uždrausta vykdyti bet kokias operacijas, išskyrus „su tikslu išvaduoti vežamus suimtuosius ar sutrukdyti ūkių plėšimą bei naikinimą“⁹. Rengiantis visuotiniam sukilimui numatyta mobilizuoti visus tarnavusius kariuomenėje vyrus (iki 35 m. amžiaus) ir netarnavusius savanorius, turinčius ginklą ar susisiekimo priemonę.

Potsdamo konferencija (1945 m. liepos 17 d.–rugpjūčio 2 d.) vilčių nepateisino. Karaliaučius buvo atiduotas Sovietų Sąjungos globai, tačiau einamiesiems klausimams spręsti bu-

vo įkurta keturių valstybių užsienio reikalų ministrų taryba. Komentuodamas Potsdamo sprendimus, Dzūkų grupės vadas J. Vitkus rašė: „Toje konferencijoje reikėjo pirmoje eilėje išspręsti žymiai didesnes ir sunkesnes problemas“, o kitas (tokias kaip „mūsų krašto likimo klausimas“) „vis dar teko atidėti kitam, vėlesniam laikui, <...> kai labiau subręs sekančiųjų problemų sprendimui reikalingos sąlygos“¹⁰. J. Vitkus neprarado vilties, kad Lietuvos nepriklausomybės klausimas gali būti sprendžiamas derybomis su sovietais, gal net mainais už dalį vokiečių laivyno, tačiau realiau tikėjosi „visų Europos tautų karo su bolševikais“¹¹. Viena buvo aišku: nustojus ginklu priešintis okupacinei valdžiai vargu ar Vakarų valstybės grįžtų prie Baltijos valstybių bylos. Bet kuriuo atveju pati Lietuva privalėjo ruoštis perimti krašto valdymą ir sienų apsaugą, todėl 1945 m. spalio 28 d. J. Vitkus pradėjo rengti „Organizacinį Lietuvos išlaisvinimo planą“¹².

Kaip tik tuo metu – 1945 m. rugsėjo 16 d. – Suvalkijoje kun. Antano Yliaus įkurtas Lietuvos išlaisvinimo komitetas (LIK) svarstė tautos išvadavimo ir valstybės vadovybės sudarymo klausimus. Nors LIK'as nesuformulavo aiškaus požiūrio, kaip galima atkurti Lietuvos nepriklausomybę (svarbiausiu uždaviniu laikė būtinybę informuoti visuomenę, „už kokias idėjas kovojama prieš bolševizmą“¹³), vis dėlto tikėjo palankiais taikos konferencijos sprendimais, todėl stengėsi išsiųsti keturių valstybių užsienio reikalų ministrų tarybos posėdžiams Paryžiuje memorandumą, „kad ir Lietuva nori būti laisva, lietuviška, demokratinė ir nepriklausoma“¹⁴. Buvo viltasi atkurti Vyriausiąjį Lietuvos išlaisvinimo komitetą (VLIK) ir net sudaryti Lietuvos, Latvijos, Estijos ir Baltgudžių bloką. Atrodė, kad sovietai praranda įtaką Balkanuose; tuo pačiu metu JAV užsienio reikalų ministras pareiškė, kad „netrukus bus svarstomas Europos rytų tautų klausimas, kurios turės būti su vakarų demokratinėmis valstybėmis“¹⁵, todėl Tauro apygardos vadovybė nurodė „vyk-

dyti aktyvius veiksmus, kad kiek galima daugiau sutrukdyti vykdyti bolševikų planus“¹⁶.

Taigi ginkluotojo pasipriešinimo dalyviai ne tik siekė parodyti pasauliui, kad Lietuva neatsisako nepriklausomybės siekių, bet ir stengėsi išsaugoti žmones ir apginti jų turtą nuo nežaboto okupantų teroro. Kaip tik 1945 m. antroje pusėje, kapituliavus Vokietijai, okupacinė valdžia visas pajėgas sutelkė kovai su neklusniais okupuotų kraštų gyventojais: per pusmetį Lietuvoje įvykdyta 5 tūkst. baudžiamųjų operacijų, kurių metu nužudyta 4,5 tūkst. asmenų. Pakito ir gyventojų požiūris į partizanų bei besislapstančiųjų nuo šaukimo į Raudonąją armiją legalizavimąsi: atrodė saugiau legalizuotis nei slapstyti, todėl 1945 m. antroje pusėje legalizavosi net 34 tūkst. vyrų.

Atominės bombos numetimas ir Japonijos kapituliavimas bei po to prasidėjęs diplomatinis karas tarp sąjungininkų žadino viltį, kad Vakarai atgręš ginklus prieš karo nualintą Sovietų Sąjungą. Šias viltis sustiprino JAV prezidento Harry Trumano 1945 m. spalio 27 d. kalba apie JAV užsienio politikos prioritetus, kurioje pabrėžta, jog „Amerika nepripažįsta ir niekuomet nepripažino tokių vyriausybių, kurios yra įvestos svetimos jėgos, svetimos valstybės“, jog turi būti suteikta „laisvė pačioms tautoms spręsti problemas“¹⁷. H. Trumanas užsiminė apie atominės bombos galimybes sprendžiant globalines problemas – tai buvo priimta kaip garantas, kad JAV panaudos savo karinį potencialą įgyvendinant Atlanto chartijos principus.

H. Trumano 1947 m. kovo 12 d. suformuluota JAV užsienio politikos programa, patvirtinta 1947 m. gegužės 22 d. Kongrese ir gavusi Trumano doktrinos pavadinimą, padėjo dešimtmečiams įsivyrauti mitui apie amerikiečių pažadus išlaisvinti Lietuvą.

Tačiau ir okupacinė valdžia reagavo į sąjungininkų santykių atšalimą. 1945 m. greta baudžiamųjų operacijų pradėtos organizuoti propagandinės kampanijos siekiant parodyti pasauliui, kad Lietuva savo noru įstojo į So-

vietai Sąjungą. Išsivaduojamąjį partizaninį karą imta vadinti klasių kova. Michailui Suslovui vadovaujant pradėta ieškoti lietuviškų kadro NKVD organams, sribai pervardinti „liaudies gynėjais“, organizuotas parašų rinkimas po „padėkos“ laišku Josifui Stalinui ir kt. Pasaulio visuomenės nuomonei formuoti buvo skirti ir SSRS Aukščiausiosios Tarybos 1946 m. vasario 10 d. rinkimai. Kartu pasistengta „geležine uždanga“ uždaryti sienas, kad į Vakarus neprasiskverbtų informacija apie tikrąją padėtį okupuotuose kraštuose. Visa tai rodė, kad esant bekompromisiškesnei Vakarų pozicijai buvo galimybė priversti Sovietų Sąjungą laikytis tarptautinės teisės normų. Todėl partizanų požiūris į „padėkos“ laiškus J. Stalinui ir kitas okupacinės valdžios įtvirtinimo priemones buvo labai aiškus: „parašo davimas mūsų brangiausios Tėvynės ateitį nuspręs šimtmečiams“¹⁸. Dainavos apygardos laikraštyje „Laisvės varpas“ buvo pagrįsta rinkimų boikoto būtinybė: „Lietuvos įjungimas į Sovietų Sąjungą teisiniai nė vienos valstybės nepripažintas ir bolševikinė valdžia yra okupacinė. <...> Rinkdami atstovus į Sovietų Sąjungos aukščiausiąjį įstatymus leidžiamąjį organą, mes atliktume laisva valia plebiscitą. <...> To pasekoje mes užkirstume kelią mūsų tautiečiams pabėgėliams bei emigrantams iškelti Lietuvos nepriklausomybės atstatymo klausimą Suvienytose Nacijose ir atimtume galimybę anglams bei amerikiečiams ateinančioje taikos konferencijoje apginti Lietuvos nepriklausomybę“¹⁹.

Tokios pozicijos rinkimų atžvilgiu partizanai laikėsi visą kovų laikotarpį. Tiesa, vėlesniais metais aktyvių karinių trukdymo veiksmų nesiimdavo, nes nei nuo jų, nei nuo balsavusiųjų skaičiaus rezultatai Sovietų Sąjungoje nepriklausė. Rinkimų boikotas veikiau buvo moralinė akcija, tačiau žinias apie tai, kad rinkimai organizuojami su karinių sovietinių įgulų pagalba, partizanai stengėsi perduoti į Vakarus kartu su tremtinių sąrašais.

Taigi 1945 m. vasarą viltys dėl Lietuvai palankaus diplomatinio reikalų išsprendimo dar nebuvo galutinai išblėsusios, todėl partizanų junginiai, gindamiesi nuo okupanto prievartos, stengėsi įrodyti pasauliui, kad Lietuva yra okupuota valstybė ir visa tauta ginklu tam priešinasi. 1946 m. dėl ekspansinės Sovietų Sąjungos politikos Balkanuose, palaikant santykius su Turkija, noro dominuoti Dardanelų sąsiauryje, Mandžiūrijoje ir Kinijoje ir pan. prasidėjo atvira konfrontacija tarp Rytų ir Vakarų. 1946 m. kovo 5 d. Didžiosios Britanijos premjeras Winstonas Churchillis sakdamas kalbą Fultone santykius su Sovietų Sąjungą, atsitvėrusia nuo laisvojo pasaulio „geležine uždanga“, apibūdino kaip „šaltąjį karą“. Matydamas vis blogėjančius santykius tarp buvusių Antrojo pasaulinio karo sąjungininkų, J. Vitkus svarstė galimybę pradėti išsivadavimo operaciją kilus ginkluotam konfliktui tarp Vakarų valstybių ir Sovietų Sąjungos. Buvo aptarinėjama galimybė oro desantu gauti karininkų štabams vadovauti, svarstoma, kokias Lietuvos sienas tektų ginti. Prieita prie išvados, kad rytuose siena turėtų likti esamoji tarp Lietuvos SSR ir Baltarusijos SSR, pietuose – nustatytoji 1920 m. Maskvos sutartimi, o pietvakariuose – pagal Potsdamo konferencijos sprendimą²⁰. 1946 m. vasario–kovo mėn. veikusi Jono Noreikos vadovaujama Lietuvos tautinė taryba Lietuvos išsivadavimą irgi siejo su ginkluotu sukilimu, „kuris įvyktų prasidėjus Anglijos ir JAV karui su Rusija“²¹.

Karinio konflikto kilimo galimybę patvirtino ir Diplomatinės tarnybos atstovais prisistatę iš Vakarų atkeliavę Jonas Deksnys bei Vytautas Staneika; pasak jų, „didžiųjų valstybių vyriausybės pareiškusios, kad Lietuva savo laiku bus atstatyta laisva ir nepriklausoma valstybe“, o įtampa tarp sąjungininkų sukels „kibirkštį, kurios pasekoje kils karas“²². Tarptautinių apžvalgininkų nuomone, karo iniciatyva turėjo kilti iš Vakarų, kol Sovietų Sąjungą dar nesustiprėjusi po Antrojo pasaulinio karo. Va-

karų valstybių delsimą atsukti ginklus prieš Sovietų Sąjungą partizanai motyvavo nepakankamu Vakarų pasirengimu, nes „sugriuvo visas Sąjungų pastatas, nukreiptas išimtinai prieš Vokietiją, ir nieko naujo dar nebuvo sukurta“. Pasak W. Churchillio, Vakarų Europa „atominės bombos paunksmėje <...> gudriai išmanevravo vis dar jiems pavojingus 1946 metus“²³.

Naujo karo laukimas prieštaravo Vakarų, pavargusių nuo Antrojo pasaulinio karo, nuotaikoms. Pasaulyje buvo ieškoma įvairių karo prevencijos būdų. Viena tokių idėjų – globalinės „pasaulinės vyriausybės“ sukūrimu, – kurią propagavo amerikiečių politologas Emery Reversas, ypač žavėjosi J. Deksnys (tai atspindėjo net Bendro demokratinio pasipriešinimo sąjūdžio (BDPS) įsteigimo akte: „Užsienio politikoje BDPS remis visas pastangas sudaryti bendrą pasaulinę vyriausybę“²⁴). 1945 m. JAV išleistoje šio autoriaus knygoje „Taikos anatomija“ teigiama, kad pramonės revoliucija reikalauja iš nacionalinių valstybių daly suverenių teisių perduoti bendroms institucijoms ir „pereiti prie pasaulinės vyriausybės sukūrimo, kuri reguliuotų santykius tarp tautų teisinėmis normomis“²⁵. Su tuo nesutinkančios valstybės turėjo būti jėga pašalintos iš proceso. Savime aišku, kad Sovietų Sąjunga, atsitvėrusi „geležine uždanga“ nuo laisvojo pasaulio, buvo kaip tik tokia. 1946 m. galutinai atsakyta bendros strategijos su Sovietų Sąjunga paieškų ir pradėta kurti vieningą Vakarų karių-ekonominį bloką, kaip atsvarą agresyviai Sovietų Sąjungos politikai. Pasirinkus šią strateginę kryptį reikėjo daugiau laiko praktiškai idėjos realizavimui, turėjo iš esmės pasikeisti buvusių sąjungininkų mąstymas. 1946 m. W. Churchillis iškėlė Jungtinių Europos Valstybių idėją, kuri pradėta realizuoti Europos Tarybos sukūrimu tik 1949 m. Greičiau persiorientuoti Vakarų skatino žinios apie represijas okupuotuose kraštuose. Kaip rašė Kęstutis apygardos laikraštis „Laisvės varpas“, „sovietams nepasisekė Lietuvos klausimo pa-

laidoti „tylos suokalbyje““²⁶. Okupantų teroras ir lietuvių tautos kančios atvėrė akis pasauliui, kuriam „šiandien nebereikia bolševizmo studijuoti, kad jį pažintume“²⁷. Nors Lietuvos prievartinis inkorporavimas į Sovietų Sąjungą buvo akivaizdus, tačiau tebeveikiančios Lietuvos diplomatinės tarnybos Vašingtone, Londo- ne ir Paryžiuje kiekvieną kartą šių šalių užsienio reikalų ministrams vykstant į keturių valstybių ministrų pasitarimus siųsdavo notą, kurioje primindavo padėtį Lietuvoje²⁸. Norint išlikti pasaulio žemėlapyje, reikėjo siekti tam tikrų valstybingumo požymių: teisės savarankiškai nustatinėti veikimo būdą tarptautiniuose santykiuose, formuoti savo visuomeninę politinę santvarką, kontroliuoti teritorijos sienas, turėti stabilią valdžią ir kt.

Lietuvos Respublikos reikalus tarptautinėse institucijose gynė išlikęs diplomatinis korpusas bei išeivijos organizacijos, o krašte reikėjo sukurti vyriausiąją pasipriešinimo vadovybę, deklaruoti būsimos nepriklausomos valstybės visuomeninės politinės santvarkos principus ir mobilizuotis suvereniteto atkūrimui bei sienų gynybai. Šiuos strateginius tikslus partizanų vadai pradėjo nuosekliai įgyvendinti 1946 m. Iniciatyvą parodė J. Vitkus, įkūręs dvi apygardas jungiantį Pietų Lietuvos partizanų (PLP) štabą ir 1946 m. balandžio 23 d. paskelbęs pirmąją Lietuvos partizanų vadų suvažiavimo deklaraciją. Deklaracijoje trumpai apibūdintas būsimos valstybės modelis: santvarka – demokratinė, valdymas – per Seimą ir Vyriausybę, rinkimai vykdomi proporcinge sistema (ne pagal sąrašus, bet už partijų iškeltus kandidatus), komunistų partija – neteisėta, laikinąją vyriausybę sudaro VLIK'as.

Būtinybė laukti, kol Vakarai pasirengs galimam ginkluotam konfliktui su Sovietų Sąjunga, vertė partizanus peržiūrėti savo veiklos taktiką. Nutarta išsiskirstyti mažesniais būriais, tausoiant jėgas nesistengti kontroliuoti visos kaimiškos Lietuvos teritorijos. Ypač atkreiptas dėmesys į štabų ir ryšių sistemos sukūrimą.

Apygardų štabai parengė norminius veiklos dokumentus, partizanų daliniuose buvo įvestos uniformos, skiriamieji ir pasižymėjimo ženklai, užmegzti apygardų tarpusavio ryšiai ir pradėta kurti bendra pasipriešinimo vadovybė, t. y. kiek tai įmanoma okupacijos sąlygomis, partizanų junginiai turėjo visus Lietuvos Respublikos kariuomenės atributus. Tarptautinės teisės požiūriu suimtieji turėjo būti traktuojami kaip karo belaisviai. Tačiau į savo paskirtį partizanai žiūrėjo platesniu aspektu nei karinė veikla.

1947 m. pradžioje Jungtinės Kęstučio apygardos vadas Juozas Kasperavičius pripažino, kad partizanų sąjūdis dar neturi bendros programos, kurią būtų galima sukurti susiorganizavus į vieningą laisvės kovos organizaciją, tačiau esminių ideologinių skirtumų tarp partizanų nėra²⁹. Kartu jis pabrėžė, kad partizanų junginiai nėra tik krašto karinės pajėgos, kurios „demokratinėje santvarkoje yra apolitinė organizacija“³⁰. Tačiau Tauro apygardos vadas Antanas Baltūsis, sėkmingai atsikratęs MGB kontrolės, vis dėlto nesugebėjo visiškai atskratyti Juozo Markulio ir J. Deksnio primestos nuostatos, kad turi būti atskira karinė ir politinė vadovybė, todėl partizanams skyrė grynai karinę funkciją – parengti operatyvinius išsivadavimo planus ir išmokyti kovotojus juos vykdyti. Tuose planuose turėjo būti numatyti trys atvejai: 1) karas tarp didžiųjų valstybių; 2) masinis gyventojų trėmimas ir 3) mobilizacija į sovietinę armiją³¹. Bendro demokratinio pasipriešinimo sąjūdžio vardu pasirašydamas įgaliojimus į Vakarus siunčiamiems Juozui Lukšai ir Kazimierui Pypliui, A. Baltūsis nurodė „sudaryti tamprus ryšius tarp kovojančios Lietuvos ir tarp demokratinių valstybių“³². Tuo siekta informuoti Vakarus apie padėtį Lietuvoje ir „perduoti kraštui Vakarų idėjas“, t. y. iš dalies atsisakyta generuoti idėjas ir numatyti veiklos strategiją patiems. 1947–1948 m. pasirinkta pagrindinė veiklos kryptis – rengtis išsivadavimo momentui. Tarptautinė padėtis rodė, kad Vakarų valstybės konsoliduojasi.

1947 m. buvo sukurta gen. George'o K. Marshallo pokario Europos atkūrimo programa, finansuojama iš JAV biudžeto. 1948 m. Marshallo planas pradėtas įgyvendinti. Tačiau partizanams laukiant, kol Vakarai sustiprės ir susivienys kovai su Sovietų Sąjunga, jos politika darėsi vis agresyvesnė. 1947 m. lapkričio mėn. Sovietų Sąjunga paskelbė, kad sukūrė atominę bombą, 1948 m. vasario mėn. inspiravo komunistinį perversmą Čekoslovakijoje, 1948 m. gegužės mėn. Lietuvoje pradėjo masiškai trėmti gyventojus. 1948 m. birželio 24 d. Sovietų Sąjunga paskelbė Berlyno blokadą – užkirto susisiekimą su vakariniais Berlyno sektoriais. Visi šie simptomai rodė, kad karą gali pradėti pati Sovietų Sąjunga. „Prisikėlimo ugnies“ apžvalgininkas 1948 m. rugpjūčio 1 d. rašė: „Masiniai žmonių išvežimai, karinių transportų į vakarus judėjimas, kai kurių bolševikinių agitatorių viešuose mitinguose pareiškimai apie karo neišvengiamumą, visa tai rodo, kad karo galima tikėtis kiekvienu momentu“³³. Gyventojų trėmimas buvo laikomas generaliniu pasienio zonų išvalymu, kaip tai padaryta 1940 m. vasario ir balandžio mėn. Vakarų Ukrainoje ir Baltarusijoje, o 1941 m. birželio mėn. – Baltijos kraštuose. Tačiau konstatuota, jog „viltis, kad karas būsias trumpalaikis <...>, atrodo, neturi pagrindo. <...> Europos pajėgos šiuo tarpu esančios per silpnos atsilaikyti prieš Raudonąją armiją, kurios didžiuliai rezervai jau dabar stovi Vokietijoje, pasirengę įvairiems kraštutiniams. Tuo tarpu JAV karinės pajėgos yra demobilizuotos“³⁴.

Taigi partizanų vadai nurodė gyventojams ruoštis įvykiams, rengti slėptuves, priešintis kolūkių kūrimui, nes JAV suteikus karinę pagalbą Europai prasidės „Raudonosios armijos kelias atgal“³⁵.

Tokiomis aplinkybėmis 1948 m. vasarą Jonas Žemaitis ėmėsi sparčiai kurti vyriausiąją partizanų vadovybę. „Tik gerai organizuoto, stambaus masto pagrindžio vadovybė, turėdama galimybės susižinoti su visos Lietuvos vei-

kiančiais partizanų daliniais ir gebėdama rištis su užsieniu, galės orientuotis karo atveju visose susidariusiose padėtyse ir pagal tai duoti tikslus, einamajam momentui pritaikintus įsakymus, – rašė Prisikėlimo apygardos pareigūnai. – Be to, ir didžiosios Vakarų valstybės linkusios skaitytis tik su tokia pagrindžio organizacija, kuri sugeba atstovauti visai lietuvių tautai“³⁶.

Tačiau į Berlyno blokadą Vakarai atsiliepė tik tuo, kad nutiesė oro tiltą. Vakarų politikų prognozės nebuvo tokios optimistiškos kaip partizanų. 1948 m. liepos 7–9 d. Baden Badene įvykusiame VLIK'o, jo Vykdomosios tarybos ir krašto atstovų pasitarime konstatuota, kad greitos įvykių raidos nelaukiama ir rezistencijai reikėtų išsilaikyti dar 3–5 metus. J. Lukša pažymėjo, kad „svarbiausias dabar rezistencijos siekimas – išsaugoti tautos potencialą pačiame krašte“³⁷. Vaclovas Sidzikauskas išvardijo ir daugiau uždavinių, kurių vienas – „neprileisti aneksijos pripažinimo“ – jau buvo įvykdytas, o kitas – „tarptautiniuose santykiuose esant jau betarpiškai karo grėsmei reikia būti pasiruošus laiku įsijungti į įvykių eigą užsieniuose ir krašte“ – tapęs kasdieniu partizanų rūpesčiu³⁸. Visi sutiko, jog svarbu, kad „krašte kritišku metu nepasiliktų tuštuma“.

Prie V. Sidzikausko žodžių partizanai būtų galėję pridurti, kad jie beveik įvykdė dar vieną labai svarbų uždavinį: sutrukdė pirmaisiais okupacijos metais intensyviai vykdytą krašto kolonizavimą ir apgynė ūkininkus nuo smurto. Kaip 1947 m. rašė Dainavos apygardos Dzūkų rinktinės laikraštis „Už tėvų žemę“, „jei partizanų nebūtų, <...> kaimuose dienomis elgetavę tarbuoti piliečiai iš „broliškų respublikų“ ateitų naktimis plėsti ir žudyti, o į išvežtųjų sodybas būtų atsikraustę kolonistai“³⁹.

Partizanai vykdė dar vieną uždavinį: griovė informacijos blokadą tarp Vakarų ir Rytų. 1948 m. prisiveržęs į Lenkiją Jurgis Krikščiūnas perdavė duomenis apie Lietuvos gyventojų trėmimą. Remiantis J. Lukšos ir J. Krikščiū-

no duomenimis apie Lietuvoje vykdomą genocidą buvo parengtas memorandumas JTO⁴⁰. Žinios iš okupuotų kraštų turėjo įtakos formuluojant 1948 m. gruodžio 5 d. JTO priimtą Visuotinę žmogaus teisių deklaraciją. Partizanų pasiuntinių dėka ir išeivijos rūpesčiu buvo dvigubai prailgintos Vatikano radijo laidos lietuvių kalba, o nuo 1951 m. vasario 16 d. pusvalandį lietuvių kalba pradėjo transliuoti ir „Amerikos balsas“. Sunkiai skynėsi kelią į laisvojo pasaulio piliečių sąžinę Lietuvos partizanų laiškas šv. Tėvui Pijui XII. Nors 1950–1952 m. jis buvo paskelbtas Šveicarijoje, Vokietijoje ir kt., tačiau JAV Kongreso Charleso J. Kersteno komitetui 1954 m. kaip oficialus dokumentas pateiktas nebuvo. Čia daug vertingesniais pripažinti MVD plk. lt. Grigorijaus Burlickio liudijimai. Vakarai iš partizanų labiau laukė žvalgybinių žinių negu ištremtųjų sąrašų ar partizanų dainų.

Esant tokiai situacijai 1948 m. rudenį partizanai priartėjo prie iki tol sunkiai vykdyto uždavinio – kurti bendrą pagrindžio vadovybę, kuri patikslintų partizanų veiklos strategines kryptis. Tokią būtinybę diktavo užtrukusi okupacija bei politinis, karinis ir ekonominis okupantų teroras, visiškai keičiantis Lietuvos socialinį-ekonominį kraštovaizdį. 1948 m. kovo mėn. okupacinė valdžia priėmė nutarimą dėl kolūkių organizavimo, gegužės mėn. buvo ištremta daugiau nei 41 tūkst. gyventojų, liepos mėn. LSSR Ministrų Taryba nutarė nacionalizuoti maldos namus. Tuo metu devyniose Lietuvos apygardose dar veikė apie 2 tūkst. partizanų.

Taigi 1948–1949 m. sandūroje strateginiai partizanų uždaviniai buvo tokie: 1) išsaugoti tautos potencialą; 2) neleisti okupacinei valdžiai daryti negrįžtamų pokyčių Lietuvos ūkinyje-socialiniame gyvenime; 3) priešintis sovietinei propagandai ir tautos mentaliteto naikinimui ir 4) išlaikyti partizanų štabų ir ryšių sistemą, kad išsivadavimo momentu krašte nebūtų valdžios vakuumo. Kaip šiuos uždavinius

įgyvendinti, turėjo spręsti Vyriausioji partizanų vadovybė.

1949 m. vasario mėn. įvyko visos Lietuvos partizanų vadų suvažiavimas, kuriame buvo įkurtas Lietuvos laisvės kovos sąjūdis. Čia turėjo būti numatyta bendra veiklos programa, parengti atitinkami statutai, aptarta pasipriešinimo taktika. Suvažiavime atsisakyta detalizuoti būsimos valstybės modelį – iš dalies todėl, kad tai buvo vis tolstančios ateities prerogatyva, iš dalies todėl, kad partizanų štabai labai stokojo intelektualinių pajėgų, o įtraukti į šį darbą legaliai gyvenančius inteligentus buvo ne-realu. Nors J. Žemaitis visiškai pritarė J. Kasperavičiaus 1947 m. išsakytomis mintims, kad „mes reiškiamo kuklių vilčių turėti tiesioginės įtakos į tolimesnį krašto tvarkymąsi“⁴¹, po dviejų metų, jausdamas, kad Sąjūdžio jėgos silps-ta, sutiko su nuomone, jog ši įtaka gali būti mi-nimali: „Tamsta nesate painformuotas apie Są-jūdžio vadovybės pažiūrą į Sąjūdžio politinį vaidmenį atsikuriančioje valstybėje“, – rašė apie tai laiške Dominykui Steponavičiui⁴². Patyrus iš K. Pyplio, jog Baden Badeno pasitarime V. Sidzikauskas pareiškė, kad „konstitucinių or-ganų atkūrimas krašte yra teoretinio pobū-džio“⁴³, LLKS taryba politinio organo vaidme-nį prisiėmė tik okupacijos metu. 1950 m. LLKS įstatų projekte aiškiai apibrėžta, kad Sąjūdžio paskirtis – rengti tautą demokratiniam gyveni-mui ir jo veikla „pašalinus iš Lietuvos okupan-tus ir sudarius tautos pasitikėjimą turinčią Lietuvos vyriausybę, sustabdoma“⁴⁴. Sąjūdžio ideologas Juozas Šibaila irgi paabejojo, ar lais-vos Lietuvos viešame gyvenime „aktyviai savo veikla galėtų reikštis LLKS“⁴⁵. „Kai Lie-tuva de facto ir de jure bus laisva, nepriklaus-o-ma, demokratinė respublika, LLKS paliks Lie-tuvos istorijos laiku“, – rašė jis⁴⁶.

1949 m. vasario 16 d. LLKS tarybos dekla-racijoje apie atsikūrusios valstybės politinių, socialinių, kultūrinių ir ekonominių problemų sprendimą rašoma trumpai, o detalesnė progra-ma nebuvo kuriama. Vyčių sąjungos įkūrėjai

Antanas Bakšys ir Aleksas Jurkūnas tai paaiš-kino nenoru sukelti skaldymąsi dėl ideologi-nių ar pasaulėžiūrinių skirtumų: „LLKS, pasi-statydamas vien tik visų sąmoningų tautiečių aukščiausią siekimą – laisvę ir nepriklausomy-bę savo tikslu, siekė įtraukti vieningon kovon visus lietuvius, nežiūrint jų politinių, religinių ir kt. įsitikinimų skirtumų“⁴⁷. Mirties artumas partines rietenas pavertė juokingu balastu. Ne veltui J. Lukša, matydamas išeivijos nesutari-mus, pabrėžė, kad „krašte kovojo elementas“ apėmė visas demokratines jėgas, nes atėjo „į kovos lauką be partinių įgaliojimų“⁴⁸.

Iš tikrųjų net pagrindžio sąlygomis LLKS visus sprendimus priiminėjo labai demokra-tiškai – balsų dauguma. Svarbiausios proble-mos buvo aptariamose viešai LLKS tarybos biu-letenyje, o greta priesaikos, kur prisiekama Dievo vardu, buvo įteisintas ir iškilmingas pa-sižadėjimas laisvamaniams. Taigi LLKS savo gretose stengėsi suburti įvairiausių visuomenės sluoksnių ir įsitikinimų žmones, vedamus lais-vės ir demokratijos idealų. Dar A. Baltūsio pa-rengtuose BDPS prezidiumo programiniuose nuostatuose pabrėžta, kad Sąjūdis „savo kovos nesieja nė su viena buvusia Nepriklausomos Lietuvos politine partija“⁴⁹. Vis dėlto kai kurie partizanų pareigūnai ne kartą kritiškai atsilie-pė apie nepriklausomos Lietuvos valdymo trū-kumus ar ydas, o J. Lukša tiesiai pasakė, kad „buvęs tautininkų režimas esąs visiškai nepo-puliarus“⁵⁰. Todėl natūralu, kad buvo pritarta VLIK'o nuomonei atsikuriančioje Lietuvoje remtis 1922 m. Konstitucija. Tam prieštaravo gal tik J. Šibaila, simpatijas partijoms absoliu-čiai atskyręs nuo Lietuvos Respublikos valsty-bingumo problemų. Bijodamas, kad Lietuva ga-li prarasti valstybės tęstinumą, jis pasisakė už Kybartų aktų pripažinimą ir 1938 m. Konsti-tucijos galiojimą. Kartu J. Šibaila labai teigia-mai vertino 1926 m. perversmą: „Lietuvoje pil-numoje apie žmogaus demokratines teises ta-da bus galima kalbėti, kai iš gyvenimo išnyks šių teisių niekintojas – komunizmas. Užtat

1926 m. gruodžio 17-oji yra tuo mūsų tautai pagrindu, nuo kurio pradėta kova prieš komunizmą⁵¹.

Matydama retėjančias partizanų gretas, LLKS taryba konstatavo: „Atėjus išsilaisvinimo valandai, kuriantis įvairioms partijoms ir organizacijoms, daugelis stos į jas, o LLKS tegalės kalbėti tik gana nedidelės tautos dalies vardu⁵².

Tad LLKS apsiribojo savo vaidmeniu tik atkuriant nepriklausomybę. 1950 m. pasitikėjimas Vakarais, taip pat išeivija kiek priblėso. Nors partizanų vadovybė teigė, kad „mes rušiamės Vakarų ir SSRS karo atveju sukilti ir atgauti nepriklausomybę⁵³, tačiau suvokė, kad gali kilti sunkumų santykiuose su užsienio organizacijomis ir valstybėmis. „Mes nežinome, ką darys Vakarai: kaip reaguos į mūsų kariuomenės užuomazgų padidėjimą ir aplanai į mūsų ginkluotąsias pajėgas“, – svarstė LLKS taryba⁵⁴. Prisimenant istoriją, kai 1920 m. buvo nustatyta demarkacijos linija, atplėšusi Vilnių, pabrėžta, kad „Nepriklausomybės atgavimo metu mums ypatingai svarbu patiems tinkamai apsaugoti savo pietų ir pietų–rytų sienas⁵⁵. Po ilgų ir išsamių diskusijų, kuriose aktyviai dalyvavo J. Šibaila ir Bronius Krivickas, susiformavo nuomonė siekti atkurti Lietuvą laikantis etnografinių ribų. Tauro apygardos vado Viktoro Vitkausko nuomone, etnografinės ribos apėmė ir Suvalkų bei Baltgudijos lietuviškus rajonus, o J. Šibaila manė, kad teoriškai galima siekti ir Karaliaučiaus krašto. Rytų Lietuvos srities Visuomeninės dalies viršininkas B. Krivickas Lietuvos pretenzijas į Karaliaučiaus kraštą laikė pagrįstomis tik tuo atveju, jei šis kraštas būtų atimtas iš Vokietijos.

Sienų klausimas labai aktyviai svarstytas todėl, kad sienų gynyba buvo viena svarbiausių strateginių valstybės atkūrimo užduočių partizanų junginiams ir vienas esminių suverenumo požymių. Partizanų vadai nemanė, kad atkūrus nepriklausomybę Lietuva turėtų laikytis atsiribojimo nuo kitų valstybių politikos. Ap-

žvelgdamas ateities perspektyvas, J. Šibaila pažymėjo, kad „pokario Europos gyvenimą nulems ne tiek tautinės ambicijos, kiek ekonominio gyvenimo klausimas⁵⁶. Labai šiuolaikiškai mąstė B. Krivickas; pasak jo, „Lietuvos saugumas ateity pirmiausia turės remtis kolektyvinio saugumo principu, už kurį kaip tik ir kovoja Jungtinės tautos⁵⁷. Tiesiog pranašiskai jis kalbėjo, kad „ateina laikas, kai mus ta [Vakarų. – N. G.-Ž.] kultūra labiau negu kada nors užplūs su visom savo gerom ir blogom pusėm. <...> manau, kad mūsų tauta, pažindama svetimas įtakas, giliųjų pagrindų savo kultūrai turi ieškoti savo gyvenimo reiškiniuose, savo kovose ir žygiuose, savo tvirtuose doriniuose nusiteikimuose ir papročiuose, savo anksčiau pasiektuose gražios ir šviesios dvasios kultūrinuose laimėjimuose⁵⁸.

Iš 1949 m. vasario 10–20 d. vykusiam partizanų vadų suvažiavime aptartų ir LLKS statute išvardytų Sąjūdžio tikslų vienas sunkiausių buvo saugoti „gyvąsias jėgas, dvasines vertybes ir ūkines gėrybes⁵⁹. Kad partizanai savo veikla nesukeltų gyventojams grėsmės, LLKS ėmė laikytis dar didesnės konspiracijos. Nutarta naudoti „kiek galint tinkamesnes organizacines formas ir tautai kuo mažiausius nuostolius atnešančius laisvės kovos būdus⁶⁰. 1949 m. balandžio mėn. atsisakyta LLA pavyzdžiu sukurti Organizacinio sektoriaus (OS) – partizanų dalinių vadams pavaldžios centralizuotos pagrindžio organizacijos – ir rekomenduota organizuoti partizanų talkininkus slapukus (trejetų sistema). Todėl rinktinėse vietoj rajonų, turinčių keletą partizanų rikiuotės būrių ir kelių valsčių OS, atsirado tėvūnijos, sudarytos tik iš partizanų būrių. Ryšininkais pradėta skirti pačius partizanus, legaliai gyvenančių asmenų pagalbos atsisakyta. Apribotas naujų partizanų priėmimas, o pabėgusius nuo tremties asmenis stengtasi aprūpinti fiktyviais dokumentais. Kliudyti trėmimams kovinėmis akcijomis partizanai jau nepajėgė, todėl tik perspėdavo gyventojus apie galimus trėmimus.

Sudėtinga buvo ginti ūkio gėrybes. Okupacijos pradžioje partizanai saugojo pasislėpusių ar represuotų gyventojų turtą, kad nebūtų išgrobstytas, trukdė kirsti ir išvežti Lietuvos miškus, tačiau ištrėmus tūkstančius žmonių jų turto apsaugoti nepajėgė, todėl labai ryžtingai priešinosi vienkiemių griovimui ir pastatų perkėlimui į kolūkių gyvenvietes. Tikintis atkurti Lietuvos nepriklausomybę, siekta palengvinti privatinės nuosavybės grąžinimą savininkams. „Lietuvių tautai svarbu laimėti laiką, nes bolševizmo žlugimo valanda nebetoli. Ir jei pavyks uždelsti masinį ūkių sukolektyvinimą, šalies gerbūvio atstatymas nebus ypatingai sunkus“, – rašė 1949 m. „Prisikėlimo ugnies“ apžvalgininkas, be abejo, išreikšdamas tuo metu Prisikėlimo apygardoje besibazuojančios LLKS vadovybės nuomonę⁶¹. Kadangi okupacinė valdžia kūrė ginkluotas grupes kolūkiams saugoti, o perspėjimai aktyviems kolūkių gyvenviečių statytojams ne visada būdavo efektyvūs, partizanams teko imtis kovinių akcijų. Taigi 1948–1949 m. susikirto dvi tendencijos: viena vertus, buvo ribojamos operacijos ir siekiama kuo didesnio konspiratyvumo, o kita vertus, teko naikinti kuriamų gyvenviečių pastatus ir kautis su juos saugančiais sribais bei partiniais aktyvistais. Vėl pradėta kalbėti apie pasyviają ir aktyviają rezistenciją. Išsivadavimo terminai tolo, trėmimų įbauginti gyventojai darėsi vis apolitiškesni, todėl partizanų vadai ne kartą svarstė taktikos klausimus. Po 1948 m. masinio gyventojų trėmimo „Prisikėlimo ugnies“ apžvalgininkas (tikėtina, kad tai – Petras Bartkus) okupantų tikslus įvardijo taip: „Galutinai paruošti sąlygas mūsų krašte savo diktatūros, valstybinio kapitalizmo ir kolonizacijos įgyvendinimui ir moraliai palaužti laisvės kovos sąjūdį, paverčiant jo veiklą tariama priešastimi daromų masinių išvežimų ir kitokių tautos egzekucijų“⁶². Netolima istorinė patirtis rodė, kad pasyvus pasipriešinimas įmanomas tik tada, kai „turima reikalo su kultūringu okupantu, kurio veržimosi tikslai būtų kur nors kitur

ir kuris mūsų kraštu tepasinaudotų tik kaip laikina pereinamąja baze“⁶³. Tačiau partizanai pastebėjo, kad kitaip negu naciai, sovietiniai okupantai „turi gana aiškius mūsų tautos jėgų sunaikinimo, krašto nuskurdinimo ir kolonizacijos tikslus. Tų tikslų jie siekia brutaliomis priemonėmis, nesaisto savęs jokiais teisės normomis ir tesiskaito tik su priešpastatoma jėga“⁶⁴. Taikliai pasakyta, kad Sovietų Sąjunga turi ir slaptesnį tikslą, būtent: „paruošti dirvą Rusų (ar Slavų) valstybės išsiplėtimui sovietinės santvarkos žlugimo atveju ir atėjus tautų apsisprendimo momentui“, todėl „stengiamasi Lietuvą (ir artimesniąsias Rusijai valstybes) rusifikuoti“⁶⁵. Buvo aišku, kad kolonistų srautą kaimuose sulaikė tik partizanų pasipriešinimas, nes ten, kur jo nebuvo – miestuose, Klaipėdos krašte – kolonistų skaičius gerokai viršijo krašto vidurkį. Vis dėlto 1949 m. partizanų strateginiai tikslai iš esmės pasikeitė: prioritetą įgijo kova dvasiniame fronte.

1949 m. vasario mėn. partizanų vadų suvažiavime nutarta visų lygių partizanų štabuose įkurti Visuomeninę dalį. Pagal statutą aukščiausiais LLKS pareigūnais po prezidiumo pirminko tapo LLKS gynybos pajėgų vadas ir Visuomeninės dalies viršininkas. Gynybos pajėgų vadovybės funkcija buvo išplėtoti „galimas ir atitinkamam momentui kuo tikslesnes karinės veiklos pastangas“, o Visuomeninė dalis privalėjo vykdyti „tautos dvasios bei moralės palaikymo ir ugdymo, informavimo ir kultūrinimo bei švietimo“ darbą⁶⁶. 1949 m. vasario 25 d. priimtas specialus nutarimas suaktyvinti spaudos darbą.

Jau pirmuose suvažiavimo posėdžiuose buvo iškeltas Sąjūdžio ideologijos klausimas. Visų aštuonių posėdžio dalyvių nuomone, valstybės, laisvės, demokratijos ir tautinių idealų pagrindas yra nuolat save ugdanti asmenybė. Ši ideologinė nuostata buvo tartum atsvara okupanto primygtinai diegiamai kolektyvizmo dvasiai. Kaip tik tuo metu, kai Vilniuje vyko LKP VI suvažiavimas kolūkių kūrimo ir „buožių“

klasės likvidavimo – „Lietuvos laidojimo klausimu“⁶⁷ (kaip sakė J. Šibaila), požeminiame bunkeryje Radviliškio rajono Mėnaičių kaime posėdžiavo visos Lietuvos partizanų apygardų igaliojieji atstovai. Aukščiausioji partizanų vadovybė, kurią sudarė 1 karininkas, 4 mokytojai, 2 studentai ir 1 buhalteris, svarstė Lietuvos valstybingumo atkūrimo strategiją ir aptarinėjo individo atsakomybę tautai ir istorijai, diskutavo apie asmenybės toleranciją ir pasirengimą „demokratiniam žmonijos gyvenimui“⁶⁸.

1949 m. vasario 16 d. paskelbta LLKS tarybos politinė deklaracija dar kartą priminė pasauliui Lietuvos okupaciją ir nesiliaujančias tautos pastangas ginti Lietuvos Respublikos laisvę ir nepriklausomybę. Deklaracijos pabaigoje buvo priminti laisvojo pasaulio demokratiniai įsipareigojimai, išdėstyti Atlanto chartijoje, Trumano doktrinoje ir Visuotinėje žmogaus teisių deklaracijoje. Demokratiškai išrinkta pasipriešinimo vadovybė, atstovaujanti visiems Lietuvos regionams, paskelbta vienintele teisėta politine okupuoto krašto valdžia, dar kartą primenančia laisvajam pasauliui neteisėtą Lietuvos Respublikos inkorporavimą į Sovietų Sąjungą. Kad tai priminti tebebuvo aktualu, rodo tas faktas, jog kai kurios šalys (pvz., Australija) Baltijos kraštų inkorporavimo į SSRS nepripažinimo politiką bandė iš naujo svarstyti net aštuntajame dešimtmetyje. Partizaninis karas buvo vienas svarbiausių argumentų, padėjęs išeivijai siekti, kad Lietuvos įjungimas į Sovietų Sąjungą pasaulyje nebūtų pripažintas.

1949-ieji buvo ne tik LLKS susikūrimo metai. Balandžio 4 d. susikūrė Šiaurės Atlanto paktas (NATO), kurį sudarė 12 šalių. Vakarų Europos politiniame žemėlapyje atsirado Vakarų Vokietija: 1949 m. VFR pasirašė Marshallo planą. 1949 m. gegužės 5 d. pagaliau buvo sukurta Europos Taryba. Prasidėjo Vakarų Europos integracija. 1950 m. Prancūzijos užsienio reikalų ministras R. Schumanas parengė sunkiosios pramonės susivienijimo planą, o

gynybos ministras Renet Žanas Plevenas – Vakarų Europos valstybių karinio bloko projektą. Į jį nutarta priimti ir VFR. 1950 m. birželio 25 d. kilo komunistų inspiruotas karas Korėjoje. Tų pačių metų gruodžio 15 d. H. Trumanas pakartojo savo doktriną; jis iškėlė „totalinės propagandos“ prieš Sovietų Sąjungą šūkį ir nurodė, jog būtina abiejose „geležinės uždangos“ pusėse skelbti tiesą apie komunizmo nusikaltimus ir ekspansinius planus. H. Trumano žodžiais, „Sovietų Sąjungos vadovai pasaulį privedė ligi visuotinio karo ribos“⁶⁹. Kaip atsakas į karą Korėjoje 1951 m. balandžio 2 d. buvo įkurtos NATO ginkluotosios pajėgos, kurioms vadovauti ėmėsi gen. Dwightas D. Eisenhoweris. Keturios NATO divizijos buvo dislokuotos Europoje. 1952 m. gegužės mėn. VFR buvo grąžintas suverenumas ir 12 VFR divizių įjungta į bendrą Europos gynybos sistemą.

Visi šie įvykiai darė didelį įspūdį okupuotoje Lietuvoje. „Laisvės kovos“ apžvalgininkas (tikėtina, kad tai – B. Krivickas), analizuo-damas tarptautinę padėtį, rašė, kad šie milžiniški darbai „vykdomi pakankamai sparčiai <...>. Jau neilgas laiko tarpas skiria mus nuo to momento, kai po Jungtinių Europos valstybių žalia-balta vėliava stos vienodai aprenktos, vienodai apginkluotos ir vienos komandos klausančios įvairių tautų armijos, kad Europoje būtų išlaikyta taika, kuri nėra įmanoma, kol šimtas milijonų europiečių neša nuožmų raudonojo budelio jungą“⁷⁰. Pažymėtina, kad B. Krivickas anksčiau buvo gana skeptiškas Vakarų atžvilgiu. Eilėraštyje „Džentelmenų politika“ jis rašė:

*Tačiau nuo Samo dovanų nutukęs,
Plėšikas daros nebemandagus:
Jis džentelmeniui ima spjaut į snukį
Ir rodyt savo meškiškus nagus.
Dėl šito būtų jau tikrai padūkęs
Koks nors nedžentelmeniškas žmogus,
Bet džentelmenas tikrai šluostos snukį
Ir vis mėgina būti mandagus”⁷¹.*

Apžvelgdamas politinių įvykių raidą Kęstučio apygardos laikraštis „Laisvės varpas“ rašė: „Artimiausio meto taikos ar karo raktas yra sovietų rankose. <...> Laukti, kol Vakarai galutinai apsigins ir apsiginkluos, sovietams, kurie niekad nebuvo nusiginklavę, reikštų savo agresinius planus laidoti“⁷². B. Krivickas darė platesnius apibendrinimus: „Praktiškai tai reiškia, kad Vakarai pripažino, bent jau dabartinėje padėty, Jaltos, Potsdamo ir kitus susitarimus su sovietais beprasmeis ir nenaudingais. <...> Vakarai <...> pademonstravo, kad <...> santykiuose su sovietais jie yra pasiryžę remtis tik ginklo jėga. <...> sovietai šiuo metu yra pastatyti prieš pasirinkimą: arba greitai laiku pradėti puolimą prieš laisvasias tautas, arba pranausti paskutinę galimybę turėti nors kiek sėkmės būsimame kare. <...> Vakarai <...> žiūri į sovietus įtardami, kad jie gali bandyti netikėtai užgriūti Europą su savo laukinėm gaujom“⁷³.

Pietų Lietuvos srities vadas Sergijus Staniškis, karą Korėjoje palaikęs prasidėjusio Rytų ir Vakarų karinio konflikto signalu, pralinkus savaitei nuo karo pradžios parengė operatyvinius nurodymus, kuriuose patarė į sovietinę armiją mobilizuojamiems vyrams slapstytis. Tačiau kiek vėliau parengtuose LLKS „Nurodymuose, kaip veikti karo metu“ ir 1950 m. gruodžio 28 d. Adolfo Ramanausko suformuluotuose nurodymuose mobilizacijos reikalu jau aiškiai atskiriami du atvejai: jei karo eiga būtų sėkminga Sovietų Sąjungai ir priešingai. Pirmuoju atveju, siekiant išvengti aukų, aptariama galimybė paklusti sovietų vykdomai mobilizacijai, nes „šaukiamieji visumoje negalės nei išsislapstyti, nei būti mobilizuoti į partizanų eiles“⁷⁴. Šiuo atveju „prieš įbruktas ginklas į rankas, tinkamam momentui atėjus, jų pačių turi būti nukreiptas prieš okupantą“.

Dar 1949 m. suvažiavime, atsižvelgiant į susiklosčiusią padėtį, pakito požiūris ir į pačių partizanų numatytą vykdyti vyrų mobili-

zaciją. 1946 m. J. Vitkus svarbiausiu partizanų vadovybės uždaviniu laikė pasirengimą visuotinei mobilizacijai, o 1949 m. vasario mėn. J. Žemaitis aiškino, kad mobilizacijos mastą nulems turimos ginklų atsargos. Buvo svarstomos galimybės gauti ginklų iš užsienio (tam turėjo būti parengtos vietos, kur ginklai būtų pristatomi oro keliu). Kalbėta, kad trūksta karininkų, gebėsiančių vadovauti batalionams, ir kad jie galėtų atvykti desantu. Svarstyta, jog būtina štabuose turėti pareigūnų, mokančių užsienio kalbų, ir kt. klausimai. 1950 m. pabaigoje jau nutarta vykdyti mobilizaciją tik tuo atveju, jei karo eiga būtų sėkminga Vakarams ir būtų tikimybė greit susijungti su Vakarų valstybių karo pajėgomis. Priešingu atveju patariama neišsišokti, tausoti jėgas, nes okupantas gali vykdyti plataus masto baudžiamąsias operacijas.

1950 m. spalio mėn. į Lietuvą grįžęs J. Lukša atvežė VLIK'o pirmininko Mykolo Krupavičiaus ir diplomatijos šefo Stasio Lozoraičio laiškus. Nors A. Ramanauskas, 1950 m. pabaigoje apžvelgdamas padėtį pakartojo S. Lozoraičio žodžius, jog „mūsų tikėjimas laisve yra ne tik mūsų troškimas, bet ir ryški išvada iš tarptautinių įvykių raidos“⁷⁵, tačiau tiek M. Krupavičius ar S. Lozoraitis, tiek J. Lukša ir A. Ramanauskas prognozuoti karo pradžios datos nesiryžo. S. Lozoraitis kaip vieną išsivadavimo galimybių nurodė ir Sovietų Sąjungos suirimą iš vidaus, tačiau krašte tokių požymių nesimatė. S. Lozoraitis pakartojo, kad būtina tausoti jėgas, „kelti atsparumą komunistinei ir rusiškai įtakai, išsaugoti tautinę savimone ir Nepriklausomos valstybės idėją“, t. y. vykdyti „moralinę rezistenciją“⁷⁶. Neatsitiktinai LLKS tarybos I sekcijos biuletenyje 1951 m. kovo 4 d. pabrėžta, kad „šiuo metu reikia vengti bent kiek platesnio grupinio-kolektyvaus kovos vedimo, nežiūrint to, ar ji pasireikštų aktyvia ar pasyvia forma“⁷⁷. Nurodyta laikytis individualaus pasipriešinimo taktikos, kurią partizanų vadai

aptarinėjo 1949 m. vasario mėn. suvažiavime, taip pat siekti, kad „lietuvių tautoje neužgestų Tėvynės meilė, nebūtų palaužtas atsparumas, pasiryžimas laimėti, tautiškas susipratimas, nepriklausomybės troškimas, valstybiškumas, kultūringumas, dorovė, vieningumas, iniciatyva ir narsumas“⁷⁸. Taigi nuo 1949 m. susiformavo požiūris, kad partizanai turi išlaikyti esamas struktūras ir būti pasirengę lemiamu momentu pareikšti tautos valią – atkurti nepriklausomą valstybę, tačiau visuomenė turi būti apsaugota nuo represijų ir jos svarbiausia užduotis – okupacijos laikotarpiu išsaugoti moralę bei dvasinius orientyrus. Tam turėjo padėti partizanų spauda, kuri ilgos okupacijos sąlygomis liko pagrindine partizanų veiklos forma.

Tačiau ne visi partizanų vadai sutiko, kad visuomenė tegali praktikuoti individualias pasipriešinimo formas. Jūros srities vadas Antanas Bakšys ir štabo viršininkas Aleksas Jurkūnas pripažino, kad „bet kokios rezistencijos organizacijos ugdymas ir veiklos plėtimas bolševikinės okupacijos sąlygose be ginkluoto pagrindinio veikimo yra visiškai neįmanomas“, tačiau 1952 m. birželio mėn. vis dėlto įkūrė naują pagrindinę politinę-kultūrinę organizaciją – Vyčių sąjungą, turėjusią testuoti pasipriešinimą kultūrinio sąjūdžio lygmeniu. Savo sprendimą jie motyvavo noru įtraukti į pasipriešinimą kuo platesnius visuomenės sluoksnius, nes LLKS neteko daug intelektualinių pajėgų ir buvo priverstas pasinerti į gilų pagrindį, tuo tarpu „pagrindžio kova dėl laisvės, kova prieš supuvusią komunizmo dvasią, besiskverbiančią į tautos kūną, ne tik negali būti nutraukta, bet priešingai, turi būti dar labiau suintensyvinama“⁷⁹. Be to, A. Bakšys negalėjo sutikti su LLKS tarybos nuostata, kad partizanų funkcijos baigsis atkūrus teisėtą Lietuvos Respublikos valdžią. Jam atrodė pavojinga valstybės ateitis, kūrimą santvarkos, užtikrinančios demokratijos ir kultūros pažangą, patikėti tiems, kurie paliko tautą „ilgametėj kritiškoj būklėje“⁸⁰.

Todėl kitaip negu LLKS taryba, kuri nesukūrė bent kiek detalesnės būsimos valstybės programos, Vyčių sąjunga laikinuosiuose įstatuose pateikė išsamią demokratinės valstybės politinę programą. Joje ne tik numatyta apsaugoti tautą ir valstybę „nuo visokių eksploatatorių ir karjeristų, kurie savo teisę naudotų ar asmeniniams, ar siauriems partiniams, ar net svetimųjų interesams“, bet ir nubrėžti tikrai demokratiškos, laisvos, socialinę gerovę ir tautinę kultūrą puoselėjančios valstybės konstituciniai pagrindai⁸¹.

Partizanų tėvūnijos buvo įpareigojamos savo veiklos rajonuose kurti Vyčių sąjungos skyrius. Praktiškai šis darbas pradėtas Raseinių ir Tytuvėnų rajonuose užmezgant ryšius su moksleivių pagrindinėmis grupelėmis. Tačiau LLKS tarybos prezidiumo pirmininkas J. Žemaitis šios idėjos nepalaikė – gailėjo jaunimo, kuris dėl organizuotos veiklos neišvengiamai būtų pakliuvęs į MGB akiratį. (Kaip tik dėl šios priežasties 1949 m. buvo panaikintas Organizacinis sektorius.) Realiai vertindamas tarptautinę situaciją, J. Žemaitis jau 1951 m. pavasarį prognozavo, kad 1952 m. partizanų padėtis bus labai sunki, sritys praras ryšius su vyriausiąja vadovybe, todėl smulkesni padaliniai privalės iki pat pabaigos veikti savarankiškai, laikydamiesi statutuose numatytos tvarkos ir veiklos krypčių. 1952 m. šios prognozės pradėjo pildytis. Galbūt tik B. Krivickas – jis kelerius metus partizanavo nuo LLKS atitrūkusiame Biržų krašte, – sulaukęs vyriausiosios vadovybės nario J. Šibailos ir įkvėptas jo pasakojimų apie LLKS tarybos prezidiumo veiklą, perdėm optimistiškai vertino tarptautinę padėtį. Tuo tarpu pats J. Šibaila keliavo iš centrinės Lietuvos į Aukštaitiją, nes „nori ten gyventi ir ten mirti“⁸². Prisikėlimo apygardos Maironio rinktinės, kuri turėjo glaudžius ryšius su vyriausiąja vadovybe, vadas Vytautas Sankauskas 1952 m. balandžio 23 d. rašė: „Iš radijo pranešimų atrodo, kad laisvė ateis ne anksčiau kaip už trijų–keturių metų (aišku, jei rusai pul-

tų, tai įvyktų greičiau)⁸³. Taip pat galvojo ir A. Bakšys; 1952 m. spalio 18 d. laiške kovos draugui jis rašė: „Juk gerai matai, kad mūsų labai mažai, kad bus metas, kai mes visi būsim po žeme. Argi už tai tiek aukų paaukojom, tiek kentėjome, kad paskutinėmis dienomis pultume į paniką ir nutrauktume darbą, kurį išpirkome tokia kaina. Tai būtų mums didžiausia gėda. Turime atiduoti visas jėgas, kad išlaikytume iki galo ir palaikytume ryšį. Nemanau, kad tu taip moraliai puolei, kad tavęs nejaudintų mūsų Tėvynės ateitis, kuri priklauso nuo mūsų darbo“⁸⁴.

Tad A. Bakšys puikiai suprato, kad jis laisvės nesulauks, bet rašydamas Vyčių sąjungos programą prieš akis turėjo ateities Lietuvos – visuotinės gerovės, socialinio teisingumo ir aukštos kultūros šalies – viziją.

Jausdami visuomenės nusivylimą, matydami blėstantį partizaninį pasipriešinimą, nepajėgdami atkurti štabų, nuolat prarasdami ryšį tarp organizacinių padalinių, provokuojami ir išdavinėjami partizanai 1952–1953 m. stengėsi garbingai atlikti savo pareigą iki galo. Atsakingumas istorijai ir savo sąžinei vertė paskutinius partizanus iki pat žūties leisti spaudą ir kaupti LLKS archyvus. „Šių duomenų rinkimas turi milžinišką reikšmę ne tik kovoje už laisvę užsienyje, bet ir didžiulę reikšmę pačiam LLKS, kad naujos kartos turėtų supratimą apie partizanus ir LLKS tikslus“⁸⁵, – rašė partizanai. Dėl savo likimo jie nesisielėjo. „Partizanas perneša viską, pakelia visus sunkumus, su šypsena veide net ir gyvybę aukoja, kad jo mirtis išlaikytų tautą gyvą, – rašė J. Šibaila. – Jis gerai supranta, kad miršta tik paskiri žmonės, bet ne tautos“⁸⁶. Svarbiausia, kad kiekvienas galėtų sau pasakyti: „Aš tik žmogumi-lietuviu perėjau bolševikmetį“⁸⁷.

1953 m. pavasarį partizanų vadovybę pasiekė žinios apie JAV Kongreso nario Charleso J. Kersteno pastangas įkurti Kongrese komitetą Lietuvos inkorporavimui į Sovietų Sąjungą tirti. J. Žemaitis ketino siųsti į užsienį įga-

liotinius ir prašyti laisvajį pasaulį paramos kovojančiai Lietuvai. Šių planų nespėta įgyvendinti.

Nieko nesitikėdami iš Vakarų, paskutiniai laisvės kovotojai išsivadavimo viltį susiejo su komunistinio bloko suirimu. 1953 m. birželio 17 d. įvyko sukilimas Rytų Berlyne, 1956 m. birželio 28 d. sukilo Lenkijos darbininkai Poznanėje, tų pačių metų spalio 23 d. prasidėjo Vengrijos sukilimas. Nors visi šie sukilimai buvo žiauriai nuslopinti, jie pažadino laisvės viltis. 1956 m. rudenį Žemaičių apygardos Juozapavičiaus tėvūnijos laikraštis rašė: „Apžvelgę pasaulio įvykius, mes matome, kaip sovietų pavergtosios tautos įvairiais būdais veržiasi į laisvę. Galimas dalykas, jog įvykiai Vengrijoje ir Lenkijoje gali pabudinti ir rusų tautą pradėti reikalauti laisvesnių ir geresnių gyvenimo sąlygų“⁸⁸.

Deja, Sovietų Sąjungos suirimo teko laukti dar trisdešimt metų. Vykstant šiam procesui laisvės pareikalavo lietuvių tauta.

Išvados

1. Ginkluotojo pasipriešinimo svarbiausias tikslas buvo atkurti nepriklausomą demokratinę Lietuvos valstybę.

2. Partizanai pripažino, kad mažos valstybės ateitis priklauso nuo didžiųjų valstybių sprendimų, tačiau manė, kad išsivaduoti galima tik jei pati tauta aktyviai dalyvaus sprendžiant Lietuvos valstybingumo reikalus.

3. Realūs išsivadavimo būdai buvo du: diplomatinis, likviduojant Antrojo pasaulinio karo padarinius, ir karinis, vykstant ginkluotam konfliktui tarp Vakarų ir Rytų. Šiuo atveju buvo planuojama sukilti ir pareikšti lietuvių tautos legitimines teises į krašto valdymą. Bet kuriuo atveju partizanai buvo pasirengę perimti krašto gynybos, sienų apsaugos bei civilinės administracijos funkcijas.

4. Visuotinio sukilimo idėja buvo populiari ne tik Lietuvoje: baigiantis Antrajam pasauliniam karui ją mėgino realizuoti lenkai Varšuvoje. Lietuvos laisvės armijos vadovybės nuo-

mone, sukilimo pradžia turėjo sutapti su Raudonosios armijos grįžimu į Lietuvą 1944 m. Pasibaigus Antrajam pasauliniam karui partizanų vadovybė sukilimo pradžią siejo su galimu kariniu konfliktu tarp Rytų ir Vakarų.

5. 1944–1946 m. išsivadavimo viltys daugiau sietos su diplomatiniais keturių didžiųjų valstybių sprendimais, o nuo 1946 m., tarp buvusių sąjungininkų prasidėjus „šaltajam karui“, – su ginkluoto konflikto tikimybe. Iki 1948 m. viltasi, kad šį konfliktą pradės Vakarų valstybės, po 1948 m. – kad Sovietų Sąjunga. 1953 m. mirus J. Stalinui atsirado vilčių, kad Sovietų Sąjunga subyrės iš vidaus.

6. Tarptautinėje plotmėje partizanų tikslas buvo internacionalizuoti Baltijos valstybių užgrobimo bylą – iškovoti ir įtvirtinti Lietuvos respublikos inkorporavimo į Sovietų Sąjungą nepripažinimą.

7. Nuolatinis strateginis partizanų tikslas buvo priešintis krašto kolonizavimui bei rusinimui, gyventojų ir materialinių bei dvasinių vertybių naikinimui. 1944–1946 m. partizanai daugiausia ardė okupacinės valdžios administracinius organus, gynė gyventojus ir saugojo jų turtą, vėliau trukdė daryti negrįžtamus pokyčius ūkiniame gyvenime: kurti kolūkius, naikinti vienkiemius, statyti kolūkių gyvenvietes ir pan.

8. Maždaug nuo 1949 m. prioritetiniu partizanų veiklos uždaviniu tapo kova ideologiniame fronte. Buvo atsisakyta aktyvių kovos veiksmų ir visomis pajėgomis stengtasi išlaikyti ryšių sistemą bei esamus štabus, leisti bei platinti spaudą.

9. Vieningos nuomonės apie partizanų vadovybės dalyvavimą ateities politiniame gyvenime nebuvo. 1944–1946 m. Pietų Lietuvos partizanų vadai J. Vitkus ir A. Baltūsis partizanams skyrė tik karines funkcijas, o išsivadavimo strategiją bei būsimos valstybės modelį paliko formuoti kitiems politiniams pasipriešinimo centrams. Žemaitijos vadai J. Kasperavičius ir J. Žemaitis siekė platesnių

įgaliojimų. Tačiau derinant nuomones 1949 m. LLKS taryba partizanų vadovybę pripažino aukščiausiu tautos politiniu organu krašte tik iki nepriklausomybės atkūrimo ir laisvų Seimo rinkimų. A. Bakšys, įkūręs Vyčių sąjungą, šios organizacijos programoje pretendavo į vadovaujantį Vyčių sąjungos narių vaidmenį atkurtos nepriklausomos valstybės gyvenime.

10. Iki 1949 m. buvo siekiama kuo platesnius visuomenės sluoksnius įtraukti į organizuotą pilietinį pasipriešinimą okupacijai. Vėliau pradėtos propaguoti individualaus pasipriešinimo, tautiškai susipratusios asmenybės ugdymo idėjos. Atskirą nuomonę šiais klausimais turėjo pagrindinės organizacijos – Vyčių sąjungos įkūrėjas A. Bakšys.

11. Partizanų vadovybė gerai suprato politines realijas ir partizaninio karo pabaigoje neturėjo iliuzijų patys sulaukti nepriklausomybės, tačiau laikė savo pareigą, kol įmanoma, išsaugoti nesuardytas partizanų struktūras tam atvejui, jei susidarytų palanki tarptautinė situacija ir reikėtų organizuoti krašto gynybą bei laikinus administracinius organus.

12. Partizanai neįgyvendino svarbiausio strateginio uždavinio – neatkūrė nepriklausomos demokratinės Lietuvos Respublikos, tačiau jie padėjo Vakarų valstybėms vykdyti Baltijos kraštų okupacijos nepripažinimo politiką ir atskleidė pasauliui ekspansinę komunistų prigimtį. Partizanų kovos sustabdė brutalų krašto kolonizavimą bei rusinimą ir padėjo išlaikyti didžiausią tarp Baltijos valstybių etninių gyventojų nuošimtį krašte, taip pat dešimtmečiu sulėtino tautos dorovinių pagrindų griovimą. Partizanų kovų prasmę geriausiai atskleidė Rytų Lietuvos srities Visuomeninės dalies viršininkas B. Krivickas: „Iš tikrųjų, argi vien tik praktiniais-materialiniais dalykais remiasi tautos gajumas ir galia? Ar tai, kas žadina tautos dvasią, kas tiesiog sudaro jos sielą, ne daugiau reikšmės turi jos egzistencijai?“⁸⁹

Nuorodos

- ¹ Lietuvos laisvės kovotojų sąjungos 1944 m. gegužės 12 d. Pro memoria, *Laisvės kovos 1944–1953 metais: Dokumentų rinkinys*, Kaunas, 1996, p. 50–52.
- ² Ibid.
- ³ Ibid.
- ⁴ Ibid.
- ⁵ LLA programa, *ibid.*, p. 53–56.
- ⁶ *Į kovą*, 1944, lapkričio 28, *Partizanai apie pasaulį, politiką ir save*, Vilnius, 1998, p. 297–299.
- ⁷ Lietuvos gelbėjimo tarybos atsišaukimas, *ibid.*, p. 299–301.
- ⁸ Dzūkų grupės 1945 m. gegužės 7 d. įsakymas Nr. 1, *Laisvės kovų archyvas* (toliau – LKA), Kaunas, 1993, Nr. 9, p. 60.
- ⁹ Ibid.
- ¹⁰ Dzūkų grupės vado J. Vitkaus 1945 m. rugpjūčio 5 d. kreipimasis į partizanus, *Partizanai apie pasaulį...*, p. 47–48.
- ¹¹ Ibid.
- ¹² Dzūkų grupės štabo veiksmų dienoraštis, LKA, Nr. 9, p. 32.
- ¹³ LIK'o 1945 m. rugsėjo 18 d. posėdžio protokolas, *ibid.*, 1991, Nr. 2, p. 5–6.
- ¹⁴ A. Ylius, „Tauro apygarda. Prisiminimų fragmentai“, *ibid.*, 1991, Nr. 1, p. 59.
- ¹⁵ Tauro apygardos 1945 m. rugsėjo 6 d. įsakymas Nr. 2, *Laisvės kovos...*, p. 194–195.
- ¹⁶ Ibid.
- ¹⁷ *Laisvės žvalgas* (Tauro apygardos organas), 1945, spalio 27, Nr. 15, *Partizanai apie pasaulį...*, p. 52–54.
- ¹⁸ *Per audras*, 1945, rugsėjo 24, *ibid.*, p. 153–154.
- ¹⁹ *Laisvės varpas* (Dainavos apygardos organas), 1946, vasario 1, Nr. 2(4), *ibid.*, p. 243–244.
- ²⁰ „A“ apygardos vado J. Vitkaus ir Diplomatinės tarnybos atstovų J. Deksnio ir K. Bruniaus 1945 m. lapkričio 28 d. protokolas, *Laisvės kovos...*, p. 245–247.
- ²¹ LSSR vidaus reikalų kariuomenės Vilniaus įgulos karinio tribunolo posėdžio protokolas, V. Ašmenskas, *Generolas Vėtra*, Vilnius, 1997, p. 361.
- ²² Tauro apygardos vadų suvažiavimo 1946 m. gegužės 3 d. protokolas, *Laisvės kovos...*, p. 95–109.
- ²³ *Laisvės varpas* (Jungtinės Kęstučio apygardos organas), 1948, sausio 8, Nr. 129, *Partizanai apie pasaulį...*, p. 59–61.
- ²⁴ BDPS įsteigimo 1946 m. birželio 6 d. aktas, *Laisvės kovos...*, p. 254–255.
- ²⁵ Lietuvos ypatingasis archyvas (toliau – LYA), f. K-1, ap. 45, b. 425, l. 29.
- ²⁶ *Laisvės varpas* (Kęstučio apygardos organas), 1952, vasario 25, Nr. 3(172), *Partizanai apie pasaulį...*, p. 115–122.
- ²⁷ *Laisvės varpas* (Kęstučio apygardos organas), 1947, birželio 1, Nr. 115, *ibid.*, p. 173–175.
- ²⁸ S. A. Bačkis, „Lietuvos diplomatinė tarnyba (1940 06 15–1990 03 11)“, *Istorija*, Lietuvos aukštųjų mokyklų mokslo darbai, Vilnius, 1997, t. 36, p. 16.
- ²⁹ Jungtinės Kęstučio apygardos vado J. Kasperavičiaus 1947 m. sausio 15 d. laiškas partizanų vadų suvažiavimui, *Laisvės kovos...*, p. 258–269.
- ³⁰ Ibid.
- ³¹ Vyriausiojo ginkluotųjų pajėgų štabo 1947 m. birželio 15 d. įsakymas Nr. 101, *ibid.*, p. 281–283.
- ³² BDPS prezidiumo pirmininko 1947 m. gruodžio 14 d. raštas, *ibid.*, p. 465–467.
- ³³ *Prisikėlimo ugnis* (Prisikėlimo apygardos organas), 1948, rugpjūčio 1, Nr. 4, Šiaulių „Aušros“ muziejaus fondai.
- ³⁴ Ibid.
- ³⁵ Ibid.
- ³⁶ Neperiodinis Prisikėlimo apygardos biuletenis, 1949, sausio 16, Nr. 1, *Partizanai apie pasaulį...*, p. 311–314.
- ³⁷ Baden Badeno 1948 m. liepos 7–9 d. pasitarimo protokolas, *Laisvės kovos...*, p. 489–495.
- ³⁸ Ibid.
- ³⁹ *Už tėvų žemę* (Dainavos apygardos Dzūkų rinktinės organas), 1947, liepos 6, Nr. 10(42), *Partizanai apie pasaulį...*, p. 657–659.
- ⁴⁰ J. Lukšos 1950 m. spalio mėn. Pro memoria, *Laisvės kovos...*, p. 515–530.
- ⁴¹ Jungtinės Kęstučio apygardos vado J. Kasperavičiaus 1947 m. sausio 15 d. laiškas partizanų vadų suvažiavimui, *ibid.*, p. 258–269.
- ⁴² J. Žemaičio 1950 m. spalio mėn. laiškas D. Steponaičiui, N. Gaškaitė-Žemaitienė, *Žuvusiųjų prezidentas*, Vilnius, 1998, p. 415–417.
- ⁴³ Baden Badeno 1948 m. liepos 7–9 d. pasitarimo protokolas, *Laisvės kovos...*, p. 489–495.
- ⁴⁴ Lietuvos laisvės kovos sąjūdžio įstatai, *ibid.*, p. 343–347.
- ⁴⁵ *Prie rymančio Rūpintojėlio* (LLKS Visuomeninės dalies organas), 1949, gegužė, Nr. 3, *Partizanai apie pasaulį...*, p. 630–635.
- ⁴⁶ Ibid.
- ⁴⁷ *Vyčių keliu* (Vyčių sąjungos organas), 1952, lapkričio 10, Nr. 2, *ibid.*, p. 687–693.
- ⁴⁸ J. Lukšos 1950 m. spalio mėn. Pro memoria, *Laisvės kovos...*, p. 515–530.
- ⁴⁹ BDPS pagrindiniai programiniai ir organizaciniai nuostatai, *Nenugalėtoji Lietuva*, sud. A. Liekis, Vilnius, 1995, t. 3, p. 284–290.
- ⁵⁰ Baden Badeno 1948 m. liepos 7–9 d. pasitarimo protokolas, *Laisvės kovos...*, p. 489–495.
- ⁵¹ *Prie rymančio Rūpintojėlio* (LLKS Visuomeninės dalies organas), 1949, spalio, Nr. 6, *Partizanai apie pasaulį...*, p. 569–572.
- ⁵² LLKS tarybos biuletenis, 1950, liepa, Nr. 2, *ibid.*, p. 639–641.
- ⁵³ Ibid.
- ⁵⁴ Ibid.
- ⁵⁵ Ibid.
- ⁵⁶ J. Šibailos 1950 m. gegužės 26 d. raštas, *Laisvės kovos...*, p. 505–507.
- ⁵⁷ *Aukštaitis* (LLKS Rytų Lietuvos srities organas), 1952, II ketvirtis, Nr. 1, *Partizanai apie pasaulį...*, p. 643–652.
- ⁵⁸ Ibid.
- ⁵⁹ LLKS statutas, *Laisvės kovos...*, p. 322–343.
- ⁶⁰ LLKS tarybos prezidiumo kreipimasis į sąjūdžio dalyvius ir krašto gyventojus, *ibid.*, p. 314–320.
- ⁶¹ *Prisikėlimo ugnis* (Prisikėlimo apygardos organas), 1949, sausio 2, Nr. 1(10), *Partizanai apie pasaulį...*, p. 192.

- ⁶² Ibid., 1948, birželio 15, Nr. 2, *ibid.*, p. 661–663.
- ⁶³ Ibid.
- ⁶⁴ Ibid.
- ⁶⁵ Neperiodinis Prisikėlimo apygardos biuletenis, 1949, sausio 16, Nr. 1, *ibid.*, p. 664–665.
- ⁶⁶ LLKS tarybos prezidiumo kreipimasis į sąjūdžio dalyvius ir krašto gyventojus, *Laisvės kovos...*, p. 314–320.
- ⁶⁷ *Aukštaitis* (LLKS Rytų Lietuvos srities organas), 1952, II ketvirtis, Nr. 1, *Partizanai apie pasaulį...*, p. 331–334.
- ⁶⁸ *Prie rymančio Rūpintojėlio* (LLKS Visuomeninės dalies organas), 1949, gegužė, Nr. 3, *ibid.*, p. 630–635.
- ⁶⁹ *Laisvės varpas* (Kęstučio apygardos organas), 1952, gegužės 25, Nr. 3(172), *ibid.*, p. 115–122.
- ⁷⁰ *Laisvės kova* (LLKS Rytų Lietuvos srities organas), 1952, sausis–vasaris, Nr. 1–2, *ibid.*, p. 102–107.
- ⁷¹ B. Krivickas, *Raštai*, Vilnius, 1993, t. 1, p. 288.
- ⁷² *Laisvės varpas* (Kęstučio apygardos organas), 1952, gegužės 25, Nr. 3(172), *Partizanai apie pasaulį...*, p. 115–122.
- ⁷³ *Laisvės kova* (LLKS Rytų Lietuvos srities organas), 1952, birželis, Nr. 6, *ibid.*, p. 122–126.
- ⁷⁴ LLKS gynybos pajėgų vado A. Ramanausko 1950 m. gruodžio 28 d. pranešimas, *Laisvės kovos...*, p. 454–460.
- ⁷⁵ Ibid.
- ⁷⁶ S. Lozoraičio 1950 m. rugpjūčio 19 d. laiškas, LYA, f. K-1, baudžiamoji byla Nr. 33960/3, t. 11, l. 211–212.
- ⁷⁷ LLKS tarybos prezidiumo I sekcijos biuletenis, 1951, kovas–balandis, Nr. 3, *Partizanai apie pasaulį...*, p. 668–672.
- ⁷⁸ Ibid.
- ⁷⁹ *Vyčių keliu* (Vyčių sąjungos organas), 1952, lapkričio 10, Nr. 2, *ibid.*, p. 687–693.
- ⁸⁰ Vyčių sąjungos centro valdybos 1952 m. birželio 1 d. atsišaukimas, *LKA*, 1993, Nr. 7, p. 131–133.
- ⁸¹ Vyčių sąjungos laikinieji įstatai, *Laisvės kovos...*, p. 372–379.
- ⁸² J. Kimšto pasiūlymai, kaip kovai su partizanais panaudoti Merainį, LYA, f. K-1, ap. 45, b. 397, l. 415–418.
- ⁸³ V. Sankausko 1952 m. balandžio 23 d. laiškas J. Šibailai, *ibid.*, b. 683, l. 215–217.
- ⁸⁴ A. Bakšio 1952 m. spalio 18 d. laiškas A. Armonui, *ibid.*, b. 882, l. 127.
- ⁸⁵ Prisikėlimo apygardos Maironio rinktinės vado 1952 m. sausio 30 d. raštas, *ibid.*, b. 683, l. 232.
- ⁸⁶ *Prie rymančio Rūpintojėlio* (LLKS Visuomeninės dalies organas), 1952, birželis, Nr. 4(20), *Partizanai apie pasaulį...*, p. 678–681.
- ⁸⁷ Ibid.
- ⁸⁸ *Partizanų šūvių aidas* (Žemaičių apygardos Juozapavičiaus tėvūnijos organas), 1956, rugsėjis–spalis, Nr. 1(20), *ibid.*, p. 143–147.
- ⁸⁹ *Aukštaitis* (LLKS Rytų Lietuvos srities organas), 1952, II ketvirtis, Nr. 1, *ibid.*, p. 643–652.

Nijolė Gaškaitė-Žemaitienė

THE STRATEGIES OF THE MOVEMENT FOR THE LIBERATION OF LITHUANIA

Summary

In 1944 the underground organisations of Lithuania agreed to exercise the following tactics for the restitution of Lithuania's independence:

1) to employ various diplomatic instruments provided that the Soviet Union, complying with the Atlantic Charter, retreated from occupied territories;

2) to organise a general uprising in case of an armed conflict of the Soviet Union with Western countries.

Up to 1946 Lithuania hoped that an International Conference of Peace will restore the pre-war state borders. So one of the major tasks of partisan movement at that period was to continually remind the free countries of Lithuania's subjugation and inform about Soviet terror in the country. After subjugation the Lithuanians boycotted elections organised by the Soviets and forcible mobilisation to the Red Army. They also made various hindrances against the foundation of public governmental bodies and the arrival of colonists.

At the onset of the Cold War between 1946 and 1948, and particularly after Winston Churchill's speech in Fulham and the enunciation of the Truman Doctrine, Lithuania believed that Western countries would exercise a direct power against the Soviet Union. Following the communist coup d'état in Czechoslovakia in 1948 and

the isolation of Berlin's eastern sector, it was assumed that the Soviet Union itself would start a war. Taking into consideration the international situation Lithuanian partisans tried to slow down the process of collectivisation and the destruction of farmsteads.

In 1949 an all partisan organisation called the Movement for the Liberation of Lithuania (LLKS) was formed. The movement was directed by the Supreme Council. The Council worked out a plan and tactics for the liberation of Lithuania. The LLKS, an international situation being favourable, was to organise a general uprising, to form provisional governmental bodies, to guard state borders and to represent Lithuania's interests at international organisations. Since the Soviet occupation persisted the Council modified the tactics of the movement and engaged new forms of resistance. The movement focused its activities on ideological struggle. The LLKS decided to curtail military operations but the existing system of the partisan Staffs and communications were preserved. The number of underground publications during that period considerably increased. The partisan underground press that had well over 70 different publications existed until 1959 although the armed resistance had ceased some years before.